
КОБИЛЬНИК Л.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗАЛЕЖНОСТІ ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ ВІД САМООЦІНКИ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті запропонована методика вивчення вибору оптимального способу розв'язання конфлікту майбутніми практичними психологами. Вибір студентами тієї чи іншої стратегії поведінки в конфліктній ситуації обумовлюється самооцінкою та рівнем домагань учасників протидії. В статті намічаються шляхи подальших досліджень.

Ключові слова: конфлікт, конфліктна ситуація, самооцінка, стратегія поведінки, рівень домагань.

В статье предложена методика изучения выбора оптимального способа решения конфликта будущими практическими психологами. Выбор студентами той или иной стратегии поведения в конфликтной ситуации обуславливается самооценкой и уровнем притязаний участников противодействия. В статье намечаются пути дальнейших исследований.

Ключевые слова: конфликт, конфликтная ситуация, самооценка, стратегия поведения, уровень притязаний.

In the article the technique of choice study the optimal method of conflict resolution of the students. Selecting students of a strategy of behavior in conflict situations caused by self-assessments and harassment against members. The paper outlines the ways for further research.

Key words: conflict, conflict situation, self-esteem, strategy behavior, level of aspiration.

Постановка проблеми. У зв'язку із зміною соціально-економічної формації посилилася ситуація невизначеності, зникла стабільність, з'явилися численні ринки праці, товарів, послуг. Ці зміни не могли не торкнутися системи освіти. Вони привели до того, що освіта зараз характеризується різноманітними інноваційними процесами, які, з одного боку, рухають її вперед, а, з другого боку, розхитують її стабільність. Освіта стала часткова платною, з'явилася можливість вибору навчатися за власним індивідуальним освітнім маршрутом, типом і видом освітньої установи. Нестабільність в країні, і, як наслідок, в освітніх установах негативним чином відобразилася на індивідуально-психологічних особливостях студентів, їх навчальній діяльності, взаємовідносинах в колективі.

Слід за змінами в суспільстві і в психолого-педагогічних науках відбулася зміна освітньої парадигми. На зміну авторитарній, технократичній педагогіці поступово приходить педагогіка гуманістична, яка в центр уваги ставить студента, як вільну і духовну особистість, що має потребу в саморозвитку, самоудосконаленні і самореалізації. Згідно гуманістичній освітній парадигмі викладачі повинні орієнтуватися на розвиток внутрішнього світу студента, на навчання конструктивному міжособистісному спілкуванню, на допомогу в особистісному зростанні, на формування у майбутніх фахівців власної думки і світогляду. Але викладачі не завжди застосовують диференційований підхід до оцінки досягнень студентів, не завжди використовують індивідуальні еталони оцінювання. Це приводить до формування у майбутніх фахівців заниженої самооцінки своїх можливостей, формуванню мотивації уникнення невдач, появи чисельних страхів, пов'язаних з перевіркою навчальних досягнень, порушенням у сфері спілкування, і, як наслідок, використанню неефективних засобів подолання проблемних, а в

деяких випадках і конфліктних, ситуацій.

В студентські роки самооцінка до певної міри стає незалежною від оцінок оточуючих, що породжує її подвійність - «для себе» і «для інших». Самооцінка відноситься до центрального утворення особистості, у значній мірі визначаючи соціальну адаптацію особистості і є регулятором її поведінки і діяльності.

Аналіз стану розробленості проблеми. Самооцінка впливає на поведінку людини в групі, на її вміння вирішувати проблемні ситуації, обираючи найбільш ефективну стратегію поведінки в конфлікті. Вивченням самооцінки особистості займалися багато вчених, серед яких Р.Бернс [1], Й.Боришевський [2], У.Джемс [3], І.Кон [7], Я.Коломинський, А.Реан [9], Р.Немов [8] та ін. Самооцінка відноситься до центрального утворення особистості, у значній мірі визначаючи соціальну адаптацію особистості і є регулятором її поведінки і діяльності. Самооцінка впливає на поведінку людини в групі, на її вміння вирішувати проблемні ситуації, обираючи найбільш ефективну стратегію поведінки в конфлікті.

Класичні експериментально-психологічні дослідження групової поведінки в конфліктній ситуації провів М.Шеріф [5]. На ігрових моделях різні варіанти дій у конфлікті вивчалися Д.Рапопортом, Р.Дозом, Л.Томпсоном [6] та ін. Значний внесок у розробку психології конфлікту внесли роботи К.Томаса, що виділив п'ять основних типів поведінки людей в конфліктній ситуації і розробив тестову методику для визначення схильності людини до якогось із цих типів. М.Дойч, Д.Скотт, Д.Пруїтт, Дж.Сімпсон та ін. виявили ряд особливостей комунікації між учасниками конфлікту [5].

Широке поширення в конфліктології отримала розроблена К.Томасом і Р. Кіллменом [6] двовірна модель стратегій поведінки особистості в конфліктній взаємодії. В основі цієї моделі

Таблиця 1.

Показники використання стратегій поведінки студентами в конфліктній ситуації у %

Досліджувані	Стратегії поведінки в конфлікті				
	Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Відхід	Поступка
I курс	20,0	13,3	40,0	20,0	6,7
III курс	27,4	21,7	38,2	12,7	-
V курс	39,7	15,3	34,9	6,7	3,4

лежать орієнтації учасників конфлікту на свої інтереси та інтереси протилежної сторони.

У будь-якому конфлікті кожен учасник оцінює і співвідносить свої інтереси та інтереси суперника, ставлячи собі питання: “Що я виграю...?”, “Що я втрачу ...?”, “Яке значення має предмет спору для мого суперника ... ? ” та ін. На основі такого аналізу він свідомо обирає ту чи іншу стратегію поведінки (відхід, суперництво, компроміс; поступка або співробітництво). Часто буває так, що відображення цих інтересів відбувається несвідомо, і тоді поведінка в конфліктній взаємодії націлена потужним емоційним напруженням і носить спонтанний характер.

Проблематика роботи та мета дослідження. У своєму дослідженні ми зупинились на вивченні вибору оптималь-

ного способу розв’язання конфлікту майбутніми практичними психологами. Вибір студентами-психологами тієї чи іншої стратегії поведінки в конфліктній ситуації обумовлюється, на нашу думку, самооцінкою та рівнем домагань учасників протидії.

Результати дослідження. З метою виявлення поведінки студентів в конфліктній ситуації ми використали методику «Стратегії поведінки в конфлікті» К.Томаса [5]. Отримані результати відображені в таблиці 1.

Аналіз результатів студентів I курсу показав, що 40 % з них використовують компроміс при вирішенні конфлікту, по 20 % досліджуваних надають перевагу стратегіям суперництво та відхід, 13,3 % використовують стратегію співробітництво та 6,7 % - поступка (Рис. 1).

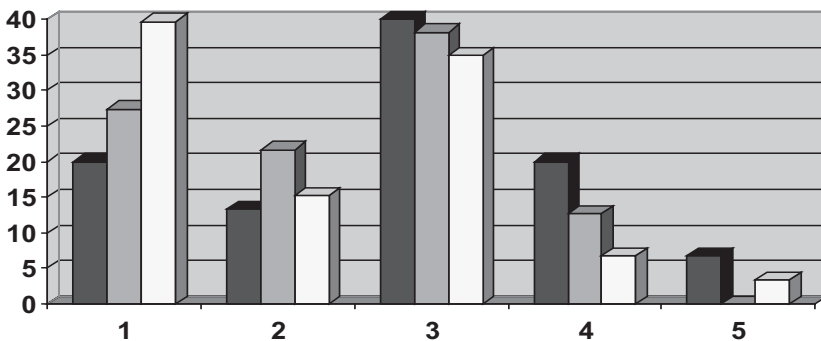

Рис. 1. Показники вибору стратегій поведінки в конфлікті студентами.

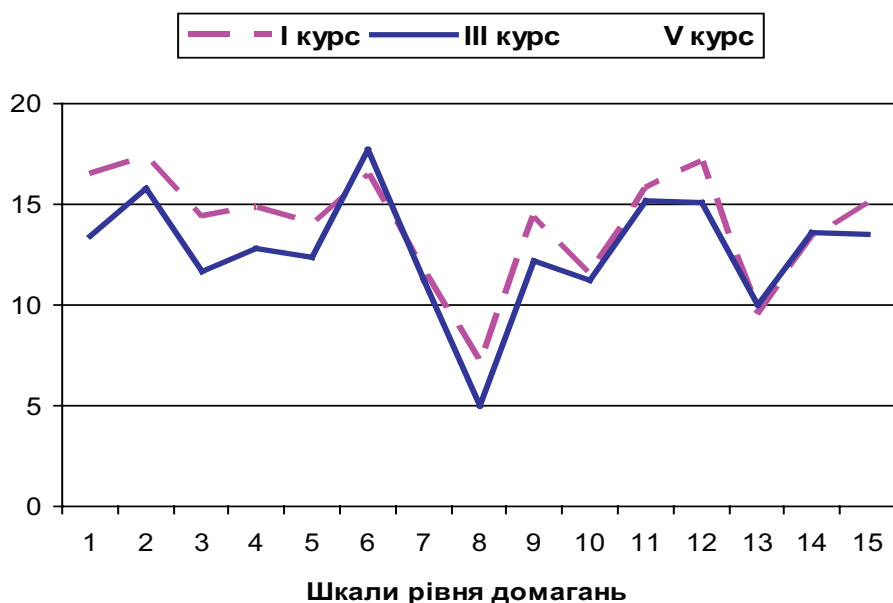

Рис. 2. Аналіз рівня домагань майбутніх фахівців.

Студенти III курсу обрали наступні стратегії поведінки в конфлікті: 38,2 % - компроміс, 27,4 % - суперництво, 21,7 % - співробітництво. 12,7 % - відхід. П'ятикурсники надають перевагу суперництву (39,7 %), дещо менше (34,9 %) стратегії компроміс, співпрацювати готові 15,3 % студентів. Незначна кількість випускників обирають стратегії відходу (6,7 %) та поступки (3,4 %).

Позначення на рисунку. По горизонталі: 1- Суперництво; 2- Співробітництво; 3- Компроміс; 4- Відхід; 5 - Поступка. По вертикалі: кількість набраних відсотків.

Вибір студентами-психологами тієї чи іншої стратегії в конфлікті обумовлюється, на нашу думку, ситуацією, що склалася та рівнем домагань учасників протидії. З метою виявлення рівня домагань студентів ми використали опитувальник В. Гербачевського [5], що зробило можливим виявити компоненти мотиваційної структури особистості опитуваних.

Експериментальний оцінці рівня домагань особистості майбутніх фахівців відповідає виразність компонен-

та самоповаги. Отримані нами дані свідчать, що у студентів III (17,7 балів) та V (15,2 балів) курсів рівень домагань дещо вищий, ніж у студентів I курсу (16,5 балів) (Рис. 2). Проте, студенти старших курсів докладають дещо менше зусиль для досягнення вищого рівня домагань. На їх думку, досягнення намічених цілей більше залежить від зовнішніх обставин і навколишніх людей, ніж від власних зусиль і старанності.

Позначення на рисунку. По горизонталі: 1-Внутрішній мотив; 2-Пізнавальний мотив; 3-Мотив уникання; 4-Змагальний мотив; 5-Мотив зміни діяльності; 6-Мотив самоповаги; 7-Значущість результатів; 8-Складність завдання; 9-Вольове зусилля; 10-Оцінка рівня досягнутих результатів; 11-Оцінка власного потенціалу; 12-Намічений рівень мобілізації зусиль; 13-Очікуваний рівень результатів; 14-Закономірність результатів; 15-Ініціативність. По вертикалі: кількість набраних балів.

Аналіз першої групи компонентів, що є ядром мотиваційної структури

опитуваних, показав, що студенти I курсу захоплено виконували запропоноване завдання, виявляли зацікавленість у результатах своєї діяльності, у межах власних можливостей.

Середню "оцінку" на всіх курсах отримав мотив уникання. Для студентів III та V курсів властива мотивація досягнення успіху. У порівнянні з першокурсниками, студенти III та V курсів більш орієнтувалися на успіх, прагнули уникнути низьких результатів та показати найвищі результати за даною методикою.

Перелічені вище компоненти мотиваційної структури особистості опитуваних виступили у ролі чинників, що безпосередньо спонукають майбутніх фахівців до певного виду діяльності.

Аналіз другої групи компонентів, пов'язаних з досягненням значущих цілей, що стосуються стану справ зараз, показав наступні результати.

Студенти старших курсів на відміну від першокурсників розцінювали завдання як нескладне (5 балів), не надавали результатам виконання особистісної значущості, не хотіли змінювати тип діяльності та не боялись показати низький результат

Порівняльний аналіз рівня дома-

гань майбутніх фахівців (див. рис. 2) показав, що студентам I курсу, під час роботи з опитувальником, доводилось наполегливо виконувати запропоновані завдання, докладати більше волевових зусиль (14,4 бали), ніж студентам III курсу (12,2 бали) та V курсу (13,4 бали).

За двома наступними компонентами мотиваційної структури особистості (оцінка рівня досягнутих результатів та оцінка власного потенціалу) студенти різних курсів показали майже однакові результати, що відповідають середньому рівню розвитку цих показників. Тому ми вважаємо, що для успішного подолання конфлікту майбутнім фахівцям необхідно більше використовувати свій творчий потенціал та помічати навіть незначні зміни у поглядах опонента та знаходити компромісні рішення.

Прогнозні оцінки діяльності студентів входять до третьої групи компонентів. Більш високий рівень мобілізації зусиль спостерігається у першокурсників (17,1 бал), а очікуваний рівень результатів, у середньому, задовольняє опитуваних різних курсів.

Четверта група компонентів відобразила причинні чинники відповід-

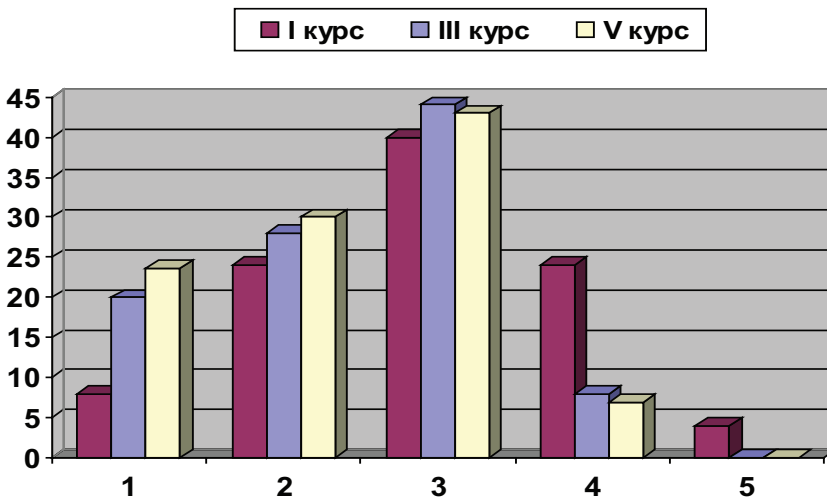

Рис. 3. Порівняльний аналіз показників самооцінки студентів.

ної діяльності майбутніх психологів. Дані за компонентом закономірності результатів показали розуміння досліджуваними того, що результат є наслідком реалізації власних можливостей, а не випадковістю. Більшу ініціативність і винахідливість при вирішенні поставлених завдань проявили студенти першокурсники.

На нашу думку, рівень домагань тісно пов'язаний з самооцінкою студентів і мотивацією досягнення успіху у різних видах діяльності. Формування адекватної самооцінки досліджуваними власних здібностей і можливостей сприятиме відповідному адекватному рівню домагань, реалістичному ставленню до успіхів і невдач, схвалення і несхвалення.

Для перевірки цієї гіпотези ми скористалися адаптованим варіантом методики В. Семиченко та визначили рівень самооцінки майбутніх психологів [10].

Аналіз загальних тенденцій у виявленні самооцінки майбутніх фахівців показав, що майже половина з них (40 % - I курс, 44 % - III курс, 43 % - V курс) оцінюють себе адекватно (рис. 3).

Позначення на рисунку. По горизонталі: 1-Завищена самооцінка; 2-Самооцінка наближена до завищеної; 3-Адекватна самооцінка; 4-Самооцінка наближена до заниженої; 5-Занижена самооцінка. По вертикалі: кількість набраних відсотків.

Досліджувані з адекватною самооцінкою правильно визначають власні здібності і можливості, їх відрізняють такі особистісні якості, як рішучість, твердість, вміння знаходити й ухвалювати логічні рішення. Вони приділяють належну увагу самоконтролю над своїми діями й учинками, керуючись минулим досвідом і почуттям відповідальності за доручену справу. Самооцінка даної групи опитуваних пов'язана з такою професійно важливою якістю як упевненість, що сформувалася у процесі виховання і самовиховання, професійного навчання і самонавчання. Саме впевненість студентів у

собі допомагає відстоювати свої інтереси у проблемних ситуаціях. Серед існуючих стратегій поведінки в конфлікті дана група студентів частіше обирає компроміс та співробітництво.

Отримані нами дані свідчать про те, що значна частина опитуваних має завищену або наближену до неї самооцінку.

Студенти з неадекватно завищеною самооцінкою (8 % - I курс, 20 % - III курс, 23,6 % - V курс) ставлять перед собою недосяжні цілі, критичні до себе. Вони вважають себе найкращими, найрозумнішими і добрішими, до оточуючих ставляться зневажливо, низько оцінюють їх здібності та можливості. У студентських групах такі респонденти часто бувають причиною конфліктних ситуацій. Серед рис їх характеру слід відзначити зухвальство, прагнення до переваги, неповажне, грубе ставлення до оточуючих. Для цих досліджуваних у конфлікті характерно використання стратегії суперництва.

Самооцінка наближена до завищеної, спостерігається у 24% студентів I курсу, 28 % - III курсу, 30 % - V курсу. Особливостями студентів цієї групи є завищені домагання особистості, неправильна самооцінка власних можливостей, недостатній самоконтроль, недисциплінованість, конфліктність, самовпевненість. Остання характеристика (самовпевненість) сприяє ухваленню поспішних, необґрунтованих, безвідповідальних рішень, втраті розумного почуття небезпеки, здійсненню помилкових дій, ризикованих вчинків. Таким чином, самовпевненість виступає як професійно негативна якість майбутніх фахівців, що веде до зниження безпеки і надійності діяльності та підвищення ризику виникнення конфліктів в групі.

За результатами дослідження 24% студентів I курсу, 8 % - III курсу, 7 % - V курсу мають самооцінку, наближену до заниженої, і 4% першокурсників мають занижену самооцінку. Слід зазначити, що ці досліджувані ставлять перед собою цілі, нижчі за ті, які

можна досягнути, перебільшують значення невдач. Їм властиві такі риси, як нерішучість, боязнь, образливість, прискіпливість, надмірна сумлінність, конфліктність, невпевненість у собі. У зв'язку з тим, що студенти з низькою самооцінкою легко піддаються впливу інших людей, вони мають більше шансів дійти адекватної самооцінки шляхом найоптимальнішого співставлення „Я-ідеального ” та „Я-реального” і

навчитися відстоювати власні інтереси в конфліктних ситуаціях.

Перспективи подальших пошуків. Проведений експеримент дозволив намітити шляхи подальшої роботи, які полягають у розробці та апробації тренінгу самопізнання як одного із способів підвищення самооцінки студентів, на основі якої обирається найефективніша стратегія поведінки в конфлікті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Прогресс, 1998.
2. Борушевский И. Психологические особенности самосознания подростка (под редакцией Борушевского И.). – Киев: Вища школа, 1991.
3. Джемс У. Психология. – М., 1991.
4. Дмитриев А. Конфликтология. – М., 2003.
5. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии. – СПб., Издательство «Питер», 2000. – 368 с.
6. Загальна конфліктологія: Навч. Посібник /Під заг. Ред. І.В. Ващенко, С.П. Гіренка. – Х., 2001.
7. Кон И.С. Открытие “Я”. – М., Политиздат, 1988.
8. Немов Р.С. Психология : Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. Общие основы психологии.
9. Реан А.А., Коломинский Я.А. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Издательство “Питер”, 2001.
10. Семиченко В.А. Психология личности. – К.: Вид. Ешке О.М., 2001.